

DORIVOR O'SIMLIKLARNING BIOLOGIK XUSUSIYATLARI VA XALQ
TABOBATIDAGI O'RNI

Hamzayeva Zeboxon Shuhrat qizi

Abdusamotova Ibodatxon Mirabbosjon qizi

Qo'qon davlat universiteti

Tabiiy va iqtisodiyot fakulteti 2 va 3 bosqich talabalari

Annotatsiya. Mazkur maqolada dorivor o'simliklarning biologik xususiyatlari, ekologik omillarga munosabati hamda xalq tabobatidagi ahamiyati yoritilgan. O'zbekiston florasida uchraydigan dorivor o'simliklarning biologik va biokimyoviy xususiyatlari, ularni yetishtirish imkoniyatlari, tabiiy resurslarini muhofaza qilish hamda oqilona foydalanish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, xalq tabobatida qo'llanib kelinayotgan dorivor o'simliklardan foydalanish tajribasini zamonaviy biologik bilimlar bilan uyg'unlashtirishning ahamiyatiga e'tibor qaratilgan. Dorivor o'simliklarni saqlash, ko'paytirish va ulardan barqaror foydalanishning ilmiy-amaliy jihatlari umumlashtirilgan.

Kalit so'zlar: dorivor o'simliklar, biologik xususiyatlar, xalq tabobati, biologik faol moddalar, biokimyoviy tarkib, ekologik omillar, dorivor o'simliklarni yetishtirish, tabiiy resurslar, o'simliklarni muhofaza qilish, biologik xilma-xillik.

Kirish. Dorivor o'simliklar insoniyatning ko'p asrlik tajribasida salomatlikni asrash va turli kasalliklarni davolashda muhim tabiiy vosita sifatida qo'llanib kelgan. Ularning shifobaxsh xususiyatlari o'simlik organizmida hosil bo'ladigan alkaloidlar, flavonoidlar, glikozidlar, efir moylari, vitaminlar va boshqa biologik faol moddalar bilan bog'liq.

O'zbekiston florasida dorivor ahamiyatga ega bo'lgan o'simlik turlariga boyligi bilan ajralib turadi. Mazkur o'simliklarning biologik xususiyatlarini, o'sish va rivojlanish sharoitlarini hamda biologik faol moddalarni to'plash xususiyatlarini o'rganish ulardan oqilona foydalanish uchun muhimdir. Ayniqsa, tabiiy dorivor o'simliklardan foydalanishda ularning zaxiralarini asrash va qayta tiklanishini ta'minlash dolzarb masalalardan biridir. Xalq tabobatida avlodlardan avlodga o'tib kelayotgan dorivor o'simliklardan foydalanish tajribasi katta amaliy ahamiyatga ega. Shu bilan birga, ushbu tajribani zamonaviy biologik tadqiqotlar asosida baholash o'simliklarning shifobaxsh imkoniyatlarini yanada chuqurroq anglashga yordam beradi. Shu jihatdan dorivor o'simliklarning biologik xususiyatlari va xalq tabobatidagi o'rnini o'rganish biologiya fanining muhim yo'nalishlaridan biridir.

Natijalar Va Muhokama. Dorivor o'simliklarning biologik xususiyatlarini o'rganish shuni ko'rsatadiki, ularning dorivorlik qiymati o'simlikning turi, rivojlanish bosqichi va tashqi muhit sharoitlari bilan chambarchas bog'liq. Harorat, namlik, yorug'lik, tuproq tarkibi kabi ekologik omillar o'simlikning o'sishi va rivojlanishiga, shu bilan birga unda biologik faol moddalar to'planishiga ta'sir ko'rsatadi [1]. Shu sababli dorivor o'simliklarni faqat

shifobaxsh xususiyati bilan emas, balki ularning biologik va ekologik xususiyatlari bilan birgalikda baholash lozim.

O'zbekiston florasida dorivor ahamiyatga ega bo'lgan ko'plab o'simlik turlari mavjud. Ularning ayrimlari tabiiy holda keng tarqalgan bo'lsa, ayrim turlari yetishtirish uchun istiqbolli hisoblanadi. Istiqbolli dorivor o'simliklarni o'rganishda ularning biologik xususiyatlari, ekologik moslashuvchanligi va xo'jalik ahamiyati muhim mezon bo'lib xizmat qiladi [2]. Bizningcha, aynan shu jihat dorivor o'simliklarni kelajakda madaniy sharoitda ko'paytirish va ulardan barqaror foydalanish imkoniyatini belgilaydi.

Dorivor o'simliklardan samarali foydalanishda ularni yetishtirish sharoiti ham muhim ahamiyatga ega. O'simlikni ekish, parvarishlash, sug'orish, oziqlantirish va hosilni yig'ib olish jarayonlarining to'g'ri tashkil etilishi olinadigan dorivor xomashyoning sifatiga ta'sir qiladi [3]. Yetishtirish texnologiyasining ekologik talablarga mos tashkil etilishi esa tabiiy resurslarga bo'lgan bosimni kamaytirishga yordam beradi [4]

Dorivor o'simliklarning morfologik belgilarini to'g'ri aniqlash ham amaliy jihatdan muhimdir. O'simlikning ildizi, poyasi, bargi, guli, mevasi va urug'idagi o'ziga xos belgilar uning turini aniqlashda asosiy mezonlardan hisoblanadi. Shu jihatdan dorivor o'simliklar atlasidagi ma'lumotlar ularni tashqi belgilari asosida farqlash va to'g'ri identifikatsiya qilish uchun muhim manba bo'la oladi [5].

Dorivor o'simliklarning biologik xususiyatlarini o'rganishda boshqa organizmlar bilan munosabatini ham hisobga olish zarur. Jumladan, o'simliklarga zarar yetkazuvchi hasharotlar ularning o'sishi va rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Tabiiy kushandalar esa zararkunandalar sonini kamaytirishda muhim ekologik omil hisoblanadi. Qo'qon davlat universiteti biologiya kafedrasi olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda bunday organizmlarning biologik va ekologik xususiyatlari hamda ulardan biologik himoyada foydalanish imkoniyatlari yoritilgan [6]. Bu ma'lumotlar dorivor o'simliklarni yetishtirishda kimyoviy vositalardan ortiqcha foydalanmasdan, biologik muvozanatni saqlash zarurligini ko'rsatadi.

Dorivor o'simliklarning shifobaxsh xususiyatlarini belgilashda ularning biokimyoviy tarkibi alohida o'rin tutadi. Masalan, xushbo'y shivit (*Anethum graveolens L.*) o'simligining ildiz va poyasida turli mineral elementlar aniqlangan bo'lib, tadqiqotda kalsiy miqdorining nisbatan yuqori ekanligi qayd etilgan [7]. Bu holat dorivor o'simliklarning biologik qiymatini baholashda ularning kimyoviy tarkibini ham o'rganish zarurligini ko'rsatadi.

Dorivor o'simliklarning tabiiy xilma-xilligini saqlash masalasi ham alohida e'tiborni talab qiladi. Ayniqsa, kamyob va tabiiy areali qisqarib borayotgan dorivor turlarni muhofaza qilish ularning genofondini saqlab qolish uchun zarur. O'zbekiston florasidagi kamyob dorivor o'simliklarni muhofaza qilish ekologik barqarorlikni ta'minlash bilan bir qatorda kelajak avlod uchun tabiiy dorivor resurslarni saqlash imkonini beradi [8].

Zamonaviy biologiya va biotexnologiyaning rivojlanishi dorivor o'simliklardan foydalanishning yangi imkoniyatlarini ham yuzaga keltirmoqda. Bunda biologik xavfsizlik talablariga rioya qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va ilmiy asoslangan

yondashuvni ta'minlash muhimdir [9]. Shu nuqtayi nazardan, dorivor o'simliklarni o'rganishda biologik tadqiqotlar bilan bir qatorda ekologik va xavfsizlik masalalarini ham hisobga olish maqsadga muvofiq. Dorivor o'simliklardan foydalanishning yana bir muhim jihati - ularning tabiiy resurslarini asrashdir.

Tabiiy holda o'sadigan dorivor o'simliklarni me'yoridan ortiq yig'ish ularning tabiiy zaxiralarining kamayishiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun dorivor o'simliklarni yig'ish, qayta tiklash va zarur hollarda madaniy sharoitda yetishtirishni o'zaro bog'liq holda tashkil etish lozim [10].

Umuman olganda, tahlil qilingan adabiyotlar dorivor o'simliklarning ahamiyati faqat ularning xalq tabobatida qo'llanilishi bilan cheklanmasligini ko'rsatadi. Ularning biologik xususiyatlari, ekologik moslashuvi, biokimyoviy tarkibi, tabiiy resurslari va muhofaza holati bir-biri bilan uzviy bog'liq. Bizning fikrimizcha, dorivor o'simliklardan samarali foydalanishning eng to'g'ri yo'li - xalq tabobatida shakllangan tajribani zamonaviy biologik bilimlar bilan uyg'unlashtirish va tabiiy resurslarga ehtiyotkor munosabatda bo'lishdir.

Xulosa. Dorivor o'simliklar biologik xilma-xillikning muhim tarkibiy qismi bo'lishi bilan birga, inson salomatligi, farmatsevtika va xalq tabobati uchun katta tabiiy resurs hisoblanadi. Ularning dorivorlik xususiyati o'simlik organizmida kechadigan murakkab fiziologik va biokimyoviy jarayonlar natijasida shakllanib, tur, rivojlanish bosqichi, yashash muhiti hamda ekologik omillar bilan uzviy bog'liq.

Shu sababli dorivor o'simliklarni o'rganishda ularning faqat shifobaxsh xususiyatlarini emas, balki biologiyasi, ekologiyasi, kimyoviy tarkibi va tabiiy resurs holatini yaxlit tizim sifatida baholash muhimdir. O'zbekistonning tabiiy florasida dorivor ahamiyatga ega o'simliklarga boyligi bilan ajralib turadi. Bunday boylikdan samarali foydalanish, avvalo, o'simlik turlarining tabiiy zaxiralarini aniqlash, ularning tarqalish areallari va ekologik talablarini o'rganish hamda biologik xususiyatlariga mos ravishda foydalanish mexanizmlarini ishlab chiqishni talab etadi. Ayniqsa, tabiiy sharoitda kamyoblashib borayotgan dorivor turlarni muhofaza qilish, ularni madaniy sharoitda ko'paytirish va qayta tiklash choralari kuchaytirish dolzarb vazifalardan biridir.

Dorivor o'simliklardan foydalanishda xalq tabobatining ko'p asrlik tajribasi muhim amaliy manba bo'lsa-da, undan foydalanish ilmiy asoslangan yondashuv bilan uyg'unlashishi zarur. O'simlik xomashyosining turi, morfologik belgilari, yig'ish va saqlash sharoitlari, biologik faol moddalar tarkibi hamda qo'llash xususiyatlarini to'g'ri baholash uning samaradorligi va xavfsizligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu jihatdan xalq tabobatida to'plangan tajribani zamonaviy biologiya, ekologiya va biokimyoy yutuqlari asosida qayta tahlil qilish dorivor o'simliklarning imkoniyatlarini yanada kengroq ochib berishi mumkin.

Maqolada ko'rib chiqilgan manbalar asosida shuni ta'kidlash mumkinki, dorivor o'simliklardan oqilona foydalanish masalasi biologik resurslardan oddiy foydalanish doirasidan ancha keng tushunchadir. Bu jarayon tabiiy muhitni muhofaza qilish, biologik xilma-xillikni saqlash, o'simliklarning tabiiy tiklanish imkoniyatlarini hisobga olish va ilmiy

asoslangan yetishtirish texnologiyalarini takomillashtirishni o'z ichiga oladi. Demak, dorivor o'simliklardan foydalanishning barqaror modeli "o'rganish - muhofaza qilish - ko'paytirish - oqilona foydalanish" tamoyillari asosida tashkil etilishi maqsadga muvofiq.

Umuman olganda, dorivor o'simliklarning biologik xususiyatlari va xalq tabobatidagi o'rnini o'rganish biologik bilimlarni amaliy ehtiyojlar bilan bog'lashga xizmat qiladi. Ularning qadr-qimmati faqat bugungi kundagi shifobaxsh imkoniyatlari bilan emas, balki kelajak uchun saqlab qolinadigan tabiiy genofond va biologik resurs sifatidagi ahamiyati bilan ham belgilanadi. Shuning uchun dorivor o'simliklardan foydalanishning eng muhim sharti - tabiat imkoniyatlaridan foydalanish bilan bir qatorda, uning tabiiy muvozanati va biologik xilma-xilligini asrab-avaylashdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.Qaysarov V.T. Dorivor o'simliklar biologiyasi va ekologiyasi. -Toshkent: Fan ziyosi, 2023. -220 b. ISBN: 978-9910-742-81-1.
- 2.Qaysarov V.T., Axmedov E.T. O'zbekistonning istiqbolli dorivor o'simliklari. - Toshkent, 2025. -257 b. ISBN: 978-9910-748-65-3.
- 3.Ahmedov O'., Ergashev A., Abzalov A., Yulchiyeva M., Mustafakulov D. Dorivor o'simliklarni yetishtirish texnologiyasi va ekologiya. -Toshkent: Tafakkur Bo'stoni, 2018. - 224 b. ISBN: 978-9943-993-63-1.
- 4.Ahmedov O'., Ergashev A., Abzalov A., Yulchiyeva M., Mustafakulov D. Dorivor o'simliklarni yetishtirish texnologiyasi. -Toshkent: Shafoat Nur Fayz, 2020. -232 b. ISBN: 978-9943-6740-7-3.
- 5.Jo'rayeva M.A. Dorivor o'simliklar atlas. -Toshkent: Noshir, 2019. Toshmatova Sh.R., Ernazarov Z.M. O'simliklarga zarar keltiruvchi hasharotlar kushandalarining biologik va ekologik xususiyatlari. -Qo'qon DPI. Ilmiy xabarlar jurnali, 2025, №4.
- 6.Isomiddinov Z.J., Mirzaliyeva D.A. Xushbo'y shivit (*Anethum graveolens* L.) o'simligining biokimyoviy xossalari. -Aniq va tabiiy fanlar, 2025.
- 7.Janiyeva G.F., Djumayeva Z.U. O'zbekiston florasidagi kamyob dorivor o'simlik turlari va ularni muhofaza qilishning ekologik ahamiyati. -Qo'qon DPI. Ilmiy xabarlar jurnali, 2026, 8(4), 408- 415.DOI:10.70728/a.series.tab.v08.i04.064.
- 8.Asadova M.Q., Oxunjonova M.I. Zamonaviy biotexnologiya rivojlanishi sharoitida bioxavfsizlikni ta'minlashning ilmiy va huquqiy asoslari. - Qo'qon DPI. Ilmiy xabarlar jurnali, 2026, 8(6), 236-243.DOI:9.70728/a.series.tab.v08.i06.033.
9. M.Q. Asadova -Qo'qon davlat universiteti Biologiya kafedrası katta o'qituvchisi. Kokand Journal
10. Ahmedov E.T. Dorivor o'simliklarning tabiiy resurslari va muhofazasi. -Toshkent: O'zbekiston, nashr ma'lumotlari universitet kutubxona katalogida qayd etilgan.

